

Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku

JÁN MULÍK

malo predísť už aj tak veľkej bytovej tiesni v kúpeľnej sezóne a zabezpečiť nerušená kúpeľná prevádzka. Podobný ochranný list dal cisár Karol III. roku 1715 Trenčianskym Tepliciam, aby ich chránil pred násilným drancovaním. Koncom 17. storočia, ako to dosvedčil lekár L. Rayger, aj tieto kúpele prosperovali, aj keď v nich oproti minulému storočiu nedošlo k podstatnejším zmenám.

Celé 17. storočie neprialo veľmi rozvoju kúpeľníctva, preto o budovaní nových kúpeľov sa zachovalo málo správ a dokladov. Až z posledného desaťročia máme údaje o začiatkoch kúpeľnej liečby pri teplých sadrovo-zemitých kyselkách na SLIAČI. Pravda, aj tu predpokladáme, že sa nielen pitná, ale aj kúpeľná liečba začala oveľa skôr, ako sa o nej začalo písať. V schematicke banskobýstrickej diecézy sa zachovala zmienka, že roku 1692 sa v teplej minerálnej vode pri obci Rybáre vyliečil z ťažkého reumatizmu Michal Misskay a už roku 1690 si v nich liečil podagru zvolenský podžupan Tomáš Benický. Okolitý ľud vznikajúcu kúpeľnú osadu pri prameňoch nazýval Teplicami, ale v literatúre sa píše prevažne o Rybároch, rybárskych kúpeľoch — podľa obce, ku ktorej pramene patrili.

Koncom 17. storočia sa začala na kúpeľnú liečbu ohrievať sírna voda zo studeného prameňa vo SV. JURI (dnes Jur pri Bratislave). Podľa M. J. Korabinského jurské kúpele dal postaviť kúpeľník Teufel a od neho ich potom prenajalo, neskôr i zakúpilo mesto. V tom istom čase sa začala kúpeľná liečba aj pri termálnych prameňoch v MALÝCH BIELICIACH. Panstvo tu dalo postaviť vydebnené bazény, primitívne, bez primeraného vybavenia a pohodlia. Kúpali sa v nich najmä pospolitý ľud z blízkeho okolia. Kúpele si prenajímali od panstva mešťania, ktorí tu mali aj hostinec.

Aj napriek nepokojným časom a ťažkým sociálnym pomerom sa kúpeľná liečba počas 17. storočia na Slovensku nielen neprerušila a udržala, ale postupne i rozvíjala. Niektoré kúpele pre rozličné príčiny stagnovali a na čas upadli, iné poškodili vojny, ale ani v nich neprestala kúpeľná liečba úplne. Viaceré kúpele práve v tomto búrlivom storočí vznikli, prípadne nadobudli dobrú povesť. Na kúpeľnú liečbu sa naďalej využívali najmä teplé a horúce minerálne vody, zaznamenali sme však aj prípravu liečivých kúpeľov ohrievaním studených minerálnych vôd (Korytnica, Jur pri Bratislave).

V porovnaní so západnou Európou, kde sa v tomto storočí podstatne zvýšil záujem o kúpeľnú liečbu a pobyt v kúpeľoch a kde liečebné kúpele dosiahli značný rozvoj, ostali naše kúpele vinou politických a hospodárskych pomerov na oveľa nižšej úrovni. Netýka sa to natoľko pokroku v liečebných metódach (ten bol aj na Západe malý), ale vybavenosti, možnosti pohodlného ubytovania a spoločenského života. Pravda, aj tu možno uviesť niekoľko výnimiek (Bojnice, Vyhne, Sklené Teplice). Takmer všetky naše kúpele boli v tom čase prístupné aj poddanému ľudu; mal v nich vyhradené skromnejšie zariadené objekty, najmä bazény, ktoré podľa toho dostali meno obecné, ľudové kúpele, kúpeľ chudobných a pod. Triedne rozdiely, najmä v sociálnom postavení a zmýšľaní, nezotrela ani nevyhnutnosť častejšieho osobného styku, ani potreba liečiť sa z rovnakých chorôb a neduhov.

Panoráma kúpeľov na Sliachi — najstaršia známa litografia

Začiatky klimatických kúpeľov Starý Smokovec — kresba z polovice 19. storočia

Pohľad na kúpeľné objekty vo Vyhniach v polovici 19. storočia

Centrum kúpeľov Sliač v 19. storočí

kreslenie situácie v Piešťanoch treba ešte uviesť, že v tom čase vznikla blízko prameňov na pravom brehu Váhu malá kúpeľná osada nazvaná Teplice. Jej existenciu dokladá mapka prameňov z roku 1745. Osada patrila administratívne k Piešťanom a pozostávala spočiatku z ubytovacieho hostinca, panského domu a niekoľkých hlinených sedliackych chalúp určených na ubytovanie kúpeľných hostí.

Obraz života a liečebných spôsobov väčšiny našich kúpeľov v prvej polovici 18. storočia načrtnol známy slovenský učenec Matej Bel v diele *Notitia Hungariae novae historico geographica (Historicko-zemepisné poznatky o súvekom Uhorsku)* z rokov 1735—1740, základnom diele uhorskej historickej geografie, ako aj neskôr v *Compendiu*, ktoré vyšlo až po jeho smrti. M. Bel v nich zhrnul nielen vlastné poznatky a výskumy, ale aj poznatky starších autorov, ktorých sme už uviedli. O PIEŠTANOCH podobne ako Torkoš konštatoval, že nemajú trvalé kúpeľné zariadenie. Dupočul sa však, že nový majiteľ gróf Juraj Erdödy, ktorý s hlohovským panstvom kúpil roku 1720 aj kúpele, dal vypracovať plán na zachytenie termálnych prameňov do trvalejších studní a piscín a tak ich chrániť pred škodlivým vplyvom kolísajúcej hladiny vody vo Váhu. Domnieval sa, že nový majiteľ nepripustí, aby tu hosť nenašiel všetko, čo je potrebné k pohodliu a spokojnosti. Škoda len, že Belova chvála bola predčasná a na trvalejšie kúpeľné zariadenie a vybavenie bolo treba čakať ešte niekoľko desaťročí. Aj napriek tomu rástla doma i v zahraničí popularita nielen lepšie vybavených, ale aj piešťanských kúpeľov, pretože ich liečebné výsledky boli očividné.

M. Bel ako rodák z Očovej najviac pozornosti venoval stredoslovenským kúpeľom, najmä Sliaču, Skleným Tepliciam a Vyhniam. Pri opise SKLENÝCH TEPLÍC vychádzal zo správy holandského učenca Jakuba Tollia, ale dodáva, že v súčasnosti nielen jaskynný kúpeľ, ale aj samé kúpele sú úhľadnejšie upravené a pohodlnejšie. Treba to pripísať väčšej starostlivosti majiteľa kúpeľov — štiavnickej banskej komore.

Rovnako pozorne opisuje Bel aj kúpele VYHNE. Podrobnejšie sa im venoval v diele *Prodromus* z roku 1723, ale má o nich odsek aj v Notíciách. V rozsiahlej poschodovej kúpeľnej budove boli dva bazény napájané termálnou vodou privádzanou rúrami, hostovské izby a jedáleň s kuchynou. K bazénom neskôr pribudli vaňové kúpele a ubytovať sa mohli hostia aj v samom mestečku. Okrem iných rozpustených prvkov (najmä sadry) predpokladal sa vo vode obsah železa a kúpele sa používali na posilnenie ochabnutých údov, pri atónii, pri reumatických, kožných a najmä, a to od nepamäti, pri ženských chorobách.

Pri opise kúpeľov na SLIAČI (Rybáre) zaujali Bela staršie správy o jame s minerálnou vodou, ktorej výpary usmrcovali vtákov a iné drobné zvieratá. Sám sa osobne presvedčil o pravdivosti tohto tvrdenia, ale upozornil, že jama je oveľa nižšie ako teplé minerálne pramene, ktoré dali podnet k vzniku teraz už známych kúpeľov. Okrem teplých prameňov vyvierajú na Sliači kyselky s nerovnakým obsahom minerálnych látok a liečivým účinkom. Bel sa domnieval, že sú liečivejšie za pekného počasia, kým za dažďa a búrky sa zakalia a cítia z nich sýrny zápach. Pramene s vyššou teplotou údajne podporujú chuť do jedenia, kým druhé spôsobujú ochabnutosť. Belove údaje sa zhodujú s dnešnou situáciou teplých a studených kyseliek.

Z uhorských geografov a topografov treba uviesť Jana Babtistu Pikera, 50

ktorý vydal roku 1750 topografiu vtedajšieho Uhorska. Uviedol v nej takmer všetky existujúce kúpele, aj keď jeho údaje sú stručné a zväčša prevzaté zo známych písomných prameňov. Väčšiu pozornosť venoval Skleným Tepliciam, o ktorých píše podľa správy Jakuba Tollia, a Trenčianskym Tepliciam, ktoré pokladal za tak dobre vybavené a zariadené, že im patrilo prvenstvo medzi vtedajšími kúpeľmi Uhorska. Bolo tu vhodné ubytovanie nielen pre šľachtu v panskom kaštieli, ale aj pre obyčajných hostí v sedliackych domoch. Pohodlne boli zariadené aj kúpeľné domy. Rajecké Teplice podľa Pikera navštevovali aj hostia zo Sliezska a Poľska. Je to cenný údaj už aj preto, lebo správ o kúpeľnej liečbe v týchto kúpeľoch nie je veľa.

Podrobnejšie opísal Piker aj sírny prameň pri mestečku Sv. Jur. Jeho vlahé sírne vody sa používali na liečenie viacerých chorôb. Blízke močiare údajne vyparovali síru a ozdravovali ovzdušie. Mesto predalo prameň i s pozemkom Michalovi Zaugererovi, ktorý dal postaviť novú kúpeľnú budovu s potrebným zariadením. Sírnu vodu na kúpele ohrievali a plnili ňou kúpacie vane.

Podľa tvrdenia Pikera sa na liečenie používali aj teplé kyselky v LIPTOVSKOM JÁNE. Liečil sa v nich najmä svrab, kožné vyrážky a iné turpidné choroby. Na Spiši prosperovali kúpele v Baldovciach, kým Vyšné Ružbachy vymretím rodiny Lubomirskovcov stratili štedrého patróna a začali upadať. Aj Košice mali v Pikerových časoch v chotári mesta svoje kúpele, ktoré ľud pokladal za veľmi účinné najmä pri reumatických chorobách.

V polovici 18. storočia bolo teda podľa Pikera i iných autorov na území Slovenska 13 kúpeľov a množstvo ďalších minerálnych vôd, najmä kyseliek. Ľud pokladal za liečivé Santovku a Lúčky, ako príjemný nápoj užívali sa minerálne vody zo Zvolena, Budiša a Pondelníka, kamenný tuf vytvárali vody Bešeňovej a spišské minerálne vody a napokon iné vody obsahovali soľ, železo.

Z kusých správ a zmienok (okrem niekoľkých výnimiek) v literatúre zaoberajúcej sa inou problematikou ťažko si urobiť ucelenejší obraz o kúpeľoch a rozvoji kúpeľníctva tých čias, najmä málo toho vieme o pokroku v liečebných metódach. Kvantitatívne možno konštatovať značné zvýšenie, ale samej výstavbe sa nevenovala potrebná starostlivosť. Objekty určené na kúpeľnú liečbu zostali primitívne (pozri príklad Piešťan), nepohodlné a nevyrovnali sa podobným zariadeniam v Rakúsku, Čechách a Nemecku. Preto značná časť náročných hostí aj naďalej radšej vyhľadávala lepšie, luxusnejšie zariadené kúpele v cudzine, aj keď naopak, cudzí kúpeľní hostia nechýbali ani v slovenských kúpeľoch. Živší ruch pri prameňoch a v kúpeľoch však nastal už v druhej polovici 18. storočia. Záujem o kúpele rástol, o minerálne vody a ich využitie pod vplyvom merkantilizmu sa začal v nemalej miere zaujímať aj štát.

ROZVOJ A VZNIK KÚPEĽOV V DRUHEJ POLOVICI 18. STOROČIA

V prvej polovici 18. storočia sa obnovilo vojnami a povstaniami zničené hospodárstvo Uhorska. V druhej polovici storočia sa už začali rozvíjať v mnohých odvetviach kapitalistické výrobné vzťahy; zvýšila sa tovarová výroba na feudálnych veľkostatkoch a vznikli prvé manufaktúry. Vinou cen-

Náročným kúpeľným hosťom, medzi ktorými nechýbali ani členovia pánovníckych rodín, vychádzalo riaditeľstvo kúpeľov všemožne v ústrety: usporadúvalo výlety, poľovačky, preteky v rybolove, tomboly, letné slávnosti i rôzne športové podujatia. Návštevnosť z 5000 hostí na začiatku storočia vzrástla do roku 1912 na 17 000 hostí ročne a len napätá medzinárodná situácia od vypuknutia balkánskych vojen spomalila alebo zastavila ďalší rast návštevnosti najmä zo zahraničia. Sociálne zloženie návštevníkov sa v desaťročí pred prvou svetovou vojnou tiež podstatnejšie zmenilo. Zo zahraničia prichádzali do Piešťan bohaté rodiny priemyselníkov a obchodníkov a z domácich hostí tiež prevažovala bohatá buržoázia a štátni úradníci. Iba Robotnícky ústav Pro labore umožnil určitému počtu robotníkov liečiť sa v piešťanských, teraz už luxusných medzinárodných kúpeľoch. Ďalší rozvoj aj tu na dlhší čas prerušila prvá svetová vojna. Kúpele sa však dosť rýchlo preorientovali na liečenie chorých a ranených vojakov.

Kúpele na SLIAČI boli stredne veľké, získali si však dobré meno už v prvej polovici 19. storočia. Istý čas patrili eráru, ktorý sa však dostatočne nestaral o ich rozvoj a údržbu a nakoniec ich roku 1850 značne poškodené predal dôstojníkovi Ľudovítovi Ketchovi, ktorý dlho váhal začať novú výstavbu. Pričinil sa o ňu najmä Jozef Russeger z Banskej komory v Banskej Štiavnici, ktorá mala nad kúpeľmi dozor. Russeger vypracoval plán rozvoja kúpeľov, okolie dal so súhlasom majiteľa upraviť na kúpeľný park a navrhol reštaurovať kúpeľnú budovu a postaviť hotel Pešť. Ďalšie jeho plány sa však pre nedostatok finančných prostriedkov majiteľa nerealizovali. Od Ketscha ich napokon kúpila 26-členná Akciová spoločnosť z Banskej Bystrice, ktorá najprv urobila potrebné adaptácie a roku 1873 postavila hotel Hungária a reštauráciu. Nanovo upravili aj pitné pramene, studené kyselky, ktoré analyzoval Emanuel Hasenfeld, autor malej monografie o sliačskych kúpeľoch z roku 1878. Na ďalšie plánované akcie nestačili ani prostriedky bystrických akcionárov a tak sa kúpele dostali do ďalších rúk. Kúpila ich Viedenská akciová stavebná spoločnosť, ktorá ich zas predala svojmu akcionárovi Georgovi Andreasovi Lenoirovi, majiteľovi chemickej továrne vo Viedni. Lenoir najprv dokončil začatú murovanú kúpeľnú budovu, zlepšil zariadenie hotelov, rozšíril park, potom postavil ďalší hotel Pannónia (dnešná Poľana). Hotely dal navzájom pospájať drevenými chodbami. Jeho pričinením dostali sliačske kúpele svoju charakteristickú podobu na viac desaťročí. Roku 1893 Sliač opäť zmenil majiteľa — Lenoir daroval kúpele rodnému mestu Kassel v Nemecku. Mesto Kassel udržiavalo síce kúpele v dobrom stave, ale do väčších investícií sa nepúšťalo. Jedinou väčšou akciou bolo postavenie nového kúpeľného domu, pretože starý už nevyhovoval. Nezaujím mesta Kassel o rozšírenie kúpeľov je pochopiteľný, veď kúpele pre veľkú odľahlosť nemohli slúžiť jeho obyvateľstvu. Majetkom Kasselu ostali sliačske kúpele až do roku 1918, keď ich mesto chcelo predať Alexandrovi Justovi. Novoutvorená Československá republika uplatnila však svoje predkupné právo, kúpila kúpele, a tak sa Sliač stal jedným z niekoľkých štátnych kúpeľov na Slovensku.

Časté striedanie majiteľov neprospievalo kúpeľom, ale bolo brzdou plánovitého rozvoja. No predsa sa Sliač koncom 19. storočia zaradil, úspešnou liečbou i obľubou, medzi popredné uhorské kúpele a počtom návštevníkov mu patrilo asi 5. miesto medzi kúpeľmi na území Slovenska.

Podobný osud ako Sliač mali v druhej polovici 19. storočia aj kedysi

chorôb a ischiasu a dosiahli dobré výsledky. Počas buržoáznej republiky ordinovali v nich mnohí významní lekári-špecialisti, napríklad otec spisovateľa Karla Čapka, profesor František Lenoč, Štefan Šifaj a iní. Ich zásluhou sa tu začal vedecký výskum reumatických chorôb v reumatologickom oddelení liečebného ústavu Národnej poisťovne, ktorý viedol Š. Šifaj. Z liečebnej stránky boli kúpele vybudované moderne, mali dva fyziatrické ústavy, vodoliečbu, dietetickú kuchyňu i zariadenia na ďalšie pomocné procedúry.

Veľkej návštevnosti zodpovedal aj čulý spoločenský život, bohatý na kultúrne a zábavné podujatia. Menšiu stálu kapelu nahradil kúpeľný symfonický orchester, v starej Aréne účinkovali až do roku 1935 rozličné divadelné spoločnosti, ba aj činohra Slovenského národného divadla. Arénu museli však roku 1936 pre nespôsobilosť zbúrať. Na hudobnú tradíciu nadviazali kúpele roku 1937 Európskym festivalom komornej hudby, ktorý neskôr premenovali na Hudobné leto. Za známymi domácimi i stredoeurópskymi kúpeľmi nezaostávali ani v organizovaní ďalších kultúrnych a najmä športových podujatí. Prednosťou Trenčianskych Teplíc bola najmä ich výhodná poloha medzi lesmi, starostlivo udržiavané parky a lesoparky, a najmä to, že mesiečko ostalo výlučne kúpeľnou osadou, bez rušivých vplyvov priemyslu a s možnosťou bezprostredného styku s prírodou. Po zhoršení medzinárodnej politickej situácie sa aj v Trenčianskych Tepliciach začalo obdobie stagnácie správdzané predovšetkým veľkým poklesom návštevnosti.

V 30. rokoch nášho storočia sa medzi popredné slovenské kúpele zaradil aj SLIAČ. Mesto Kassel počas vojny nemalo z neho väčší zisk, stratilo o jeho zveľadenie záujem a ešte roku 1918 predalo celé kúpele Alexandrovi Justovi. Uhorský štát sa síce vzdal predkupného práva, ale až po utvorení Československej republiky, preto nový štát zrušil kúpnu zmluvu s Justom a po dlhých rokovaníach sám kúpele od Kasselu odkúpil. Sliač sa tak už roku 1922 stal štátnymi kúpeľmi. Do roku 1927 investoval štát do kúpeľov asi 10 miliónov korún — opravili sa hotely, zelektrifikovali sa všetky objekty, zrekonštruovala sa kúpeľná budova, v kúpeľoch sa urobila kanalizácia, vodovod atď., ale oplátilo sa to. Po modernizácii návštevnosť začala rýchlo rásť; od roku 1923 do roku 1929 sa skoro zdvojnásobila a dosiahla takmer 5000 hostí ročne. S rastom domácich návštevníkov zvyšoval sa aj počet cudzincov: roku 1923 zaznamenali 128 a roku 1927 už 527 zahraničných hostí, najmä z Maďarska. Investície sa štátu rýchlo vrátili a Sliač bol dlhý čas najaktívnejšími štátnymi kúpeľmi u nás.

Dobré hospodárske výsledky podnietili vypracovanie dlhoročného plánu výstavby, pričom sa rátalo s celoročnou prevádzkou. Okrem termálneho kúpaliska hlavnou akciou bola stavba moderného komplexu hotela Palace s jedálňami, reštauráciou, spoločenskými miestnosťami a v hotelovej časti so 150 jednoposteľovými a dvojposteľovými izbami. Kapacita postelí sa tým roku 1938 podstatne zvýšila, ale pre zhoršenú medzinárodnú situáciu nebola dostatočne využitá. V druhej etape sa mala postaviť nová balneoterapia, ale uskutočnili sa len nové vrty a rekonštrukcia minerálnych prameňov a dali do prevádzky provizórne bazény so 100 kabínami v starej budove. Výstavbu novej prerušila druhá svetová vojna.

Roku 1920 mal Sliač asi 450 hostovských izieb, z ktorých asi polovicu vlastnili súkromníci. Štátu patrili hotely Slovensko, Bratislava a Praha s dvoma vilkami. Aj stravovať sa mohli hostia okrem štátnej reštaurácie

Honosný Grand hotel v Trenčianskych Tepličiach (neskôr liečebný ústav Krym), ktorý sa musel asanovať

Nový Kúpeľný dom na Sliači, postavený ako prvý objekt po druhej svetovej vojne

Parková úprava pred liečebným domom Palace na Sliací

v súkromných reštauráciách a hostincoch. Po dokončení hotela Palace vzrástol počet hosťovských izieb vo vlastníctve podniku Štátne kúpele, ale aj naďalej bolo treba rátať s konkurenciou súkromných podnikateľov. Veľký počet hostí prichádzal v lete do kúpeľov len na kratší pobyt, najmä keď postavili letné kúpalisko, a na rozličné zábavné a kultúrne podujatia. Aj tak sa ročný počet stálych kúpeľných hostí pohyboval okolo 6500 osôb.

Z liečebných procedúr prvoradý význam mali termálne uhličitú kúpele, ale predpisovala sa aj pitná liečba a ďalšie procedúry, napríklad plynový uhličitý kúpeľ, vzdušné kúpele a fyzioterapia. Na pitnú liečbu sa používali pramene Štefánik, Lenkey, Adam a Bystrica. Sliač-kúpele si získali popularitu kúpeľnou liečbou srdcovo-cievnych, nervových a ženských chorôb.

Ďalšou kúpeľnou jednotkou, ktorú prevzal československý štát v neutrošenom stave, boli HERLANY. Vojsko ubytované počas prvej svetovej vojny i maďarské revolučné oddiely roku 1919 vôbec nešetrili kúpeľné objekty a ich vybavenie. Muselo sa vynaložiť veľa práce, kým sa vojnové škody odstránili, takže prvá povojnová sezóna sa tu začala až roku 1922. Po obnove mali Herľany 70 zväčša dvojposteľových izieb, ale bolo možné ubytovať sa aj v súkromí. Zemito-železnaté uhličitú kúpele sa pripravovali z minerálnej vody zachytenej pri erupciách Gejzíru. Na pitnú liečbu sa používala kyselka z prameňov Kysuca a Sloboda. Návštevnosť Herľan po vojne nebola veľká, pohybovala sa okolo 1000 osôb za sezónu. Aj naďalej sa v nich liečili žalúdočné, nervové, srdcovo-cievne choroby, málokrvnosť a katary dýchacích ciest.

Československý štát prevzal aj niekoľko klimatických kúpeľov vo Vysokých Tatrách i tam, kde boli dobré klimatické pomery a dobre vybudovaná vodoliečba. Z tatranských klimatických miest patrili štátu kúpele v Tatranskej Lomnici a na Štrbskom Plese.

V TATRANSKEJ LOMNICI, pomerne mladej, ale rýchlo rastúcej klimatickej osade, prevzal podnik Štátne kúpele 5 budov, z toho 4 hotely s kapacitou asi 500 postelí (Praha, Lomnica, Lomnička, Slovenský dom). Štát sa síce o svoje objekty dostatočne staral, ale za 20 rokov nič nepostavil, preto o ďalší rozvoj Lomnice sa pričínili niektoré spoločenské organizácie a súkromní podnikatelia. Z veľkého počtu nových penziónov a viliek si zaslúži zmienku moderná ozdravovňa Morava, majetok Moravskej zemskej živnostenskej poisťovne. Morava i hotel Praha prijímali aj zahraničných hostí. Hotel Praha mal dobre vybavený vodoliečebný ústav, malý krytý bazén s ohrievanou vodou a kompletnú fyzikálnu terapiu. V lomnických klimatických kúpeľoch sa liečili nervové choroby, Basedowova choroba, bronchiálna astma, senné katary a stavy telesnej i duševnej vyčerpanosti. Kúpele prijímali pacientov po celý rok, ale hlavná sezóna trvala od 1. júna do 30. septembra. Ročne sa v kúpeľných objektoch vystriedalo asi 10 tisíc hostí.

O niečo staršie, ale s podobnou náplňou, boli klimatické kúpele na ŠTRBSKOM PLESE. K objektom (Kriváň, Jánošík, Jiskra, Detvan a Marína), ktoré mali k dispozícii 110 hosťovských izieb, pribudol roku 1922 už za štátne prostriedky dokončený veľký hotel Hviezdoslav so 65 hosťovskými izbami, kaviarňou, jedálňou i kúpeľnými kabínami na vodoliečbu a podávanie ostatných liečebných procedúr na prízemí. Pre mimoriadnu čistotu vzduchu, dĺžku slnečného svitu a pomerne veľkú nadmorskú výšku liečili sa tu pacienti po-

postupujúcim od Žiliny kládli dlhší čas odpor vojenskej a partizánske oddiely na čiare Rajecké Teplice — Turie — Višňové — Stráňavy. Sústredenému náporu Nemcov odolávali takmer štyri týždne a pred presilou ustúpili až 25. septembra. Nemeckí fašisti potom okupovali celú Rajeckú dolinu i kúpele. V hoteli Veľká Fatra zriadili ortskomando a v kúpeľných objektoch vojenskú nemocnicu (Kriegslazaret dr. Königs).

TURČIANSKE TEPLICE možno označiť ako jedno zo stredísk SNP v Turci. Príslušníci žandárskej školy aj s veliteľmi sa po vypuknutí Povstania pridali manifestačne k povstalcovi, čo potvrdili aj slávnostnou prisahou pred zástupcami Slovenskej národnej rady. Na začiatku Povstania stali sa vyzbrojovacou stanicou a na čas sídlom veliteľstva 1. taktickej skupiny povstaleckej armády. Premiestil sa sem aj Okresný revolučný národný výbor z Martina ohrozený bezprostredne Nemcami. Kúpeľné objekty na čas slúžili evakuantom i raneným ako vojenská nemocnica. Už 23. septembra však Nemci kúpele obsadili, v budove školy zriadili zhromažďovací zajatecký tábor. Zajatcov odvážali buď do koncentračných táborov, alebo priamo na smrť.

Neveľké kúpele KOVÁČOVÁ sa počas Povstania stali sídlom štábu partizánskej brigády Jána Nálepku, kým KORYTNICA na druhej strane Nízkych Tatier slúžila určitý čas nielen ako nemocnica, ale aj ako útulok pre utečencov. Pred náporom nemeckých jednotiek ustúpili vojaci a partizáni do blízkych hôr. Aj keď sa Nemcom podarilo obsadiť Revúcu i Korytnickú dolinu v polovici októbra, predsa niektoré vzdialenejšie horské osady a samoty neobsadili, preto sa tam udržali a na partizánsky spôsob boja prešli dosť silné oddiely. Aj po obsadení Korytnice sa tajne do kúpeľov dostali na liečenie ranených a chorých partizánov. Neďaleké malé kúpele ŽELEZNŔ využila ako sídlo štábu 4. partizánska brigáda a po oslobodení, aj keď len krátky čas, poslúžili na rehabilitáciu detí.

Azda najdôležitejšia úloha pripadla počas Povstania štátnym kúpeľom SLIAČ, pretože sa nachádzajú pri letisku Tri duby a takmer v srdci povstaleckého územia. Už pred začatím Povstania bol v kúpeľoch Vojenský kúpeľný ústav a cez Povstanie sa v nich na rozkaz Veliteľstva československej armády vybudovala vojenská nemocnica na čele s MUDr. Jurajom Henselom. Zriadili tu dve oddelenia: chirurgické a interné. Hostovské izby sa čoskoro zaplnili ranenými, ktorých ošetrovalo 10 lekárov a niekoľko desiatok zdravotníckeho personálu. Okrem vojakov povstaleckej armády liečili sa tu aj sovietski a francúzski partizáni. Pre nedostatok miesta niektorých ranených odvážali lietadlami do Sovietskeho zväzu. Za ťažkých podmienok previezli tak asi 400 ranených. Po sústredenom nápore sa Nemci v druhej polovici októbra 1944 zmocnili aj Sliača a použili ho na väznenie zajatcov.

Obyvatelia stredoslovenských kúpeľov prežívali smutnú neskorú jeseň a zimu. Boli svedkami ničenia a drancovania kúpeľného zariadenia, hoci niektorí uvedomeli zamestnanci sa usilovali zachrániť, čo sa dalo. Koniec vojnovým útrapám urobil až príchod osloboditeľskej Sovietskej armády na jar 1945. Povstalecké boje, prechodná nemecká okupácia a s ňou spojené pustošenie, nakoniec aj prechod frontu nadtľho poznačili väčšinu našich kúpeľných stredísk. Viaceré menšie kúpele boli za bojov a najmä pri prechode frontu v rokoch 1944 a 1945 natoľko zničené, že sa už nespamätali a zanikli.

Postupujúca Sovietska armáda a spojenecké jednotky, medzi nimi aj

Rozsiahlejšie adaptačné práce spojené s hydrogeologickým prieskumom sa uskutočnili v kúpeľoch SMRDÁKY, ktoré boli počas prác zatvorené. Prvých pacientov prijali obnovené a modernizované Smrdáky až v novembri 1952. Indikácie sa zúžili na kožné choroby a niektoré reumatické ochorenia. Po obnove mali kúpele k dispozícii 110 postelí.

Väčšie úpravy a adaptácie sa urobili aj v BOJNICIACH, ktoré zdravotná správa prevzala roku 1950 od národného podniku Závody 29. augusta v Partizánskom. Bývalú slobodáreň adaptovali na liečebný dom Baník, opravili uhličitý kúpeľ a roku 1952 začali postupnú rekonštrukciu bazénov počnúc Bielym kúpeľom.

V DUDINCIACH, ktoré pre vzácne teplé sadrovo-zemité kyselky odporúčali balneológovia zaradiť do 1. kategórie, otvorili roku 1954 nový kúpeľný dom s vaňovými kúpeľmi, opravili a rozšírili letné kúpalisko, administratívnu budovu a už roku 1953 sa tu začal dôkladný hydrogeologický prieskum, na základe ktorého by bolo možné plánovať novú výstavbu kúpeľov. Ubytovacia kapacita Dudiniec bola veľmi malá, len asi 40 postelí. Zato indikačná škála dosť veľká — liečili sa tu reumatické choroby, choroby pohybových ústrojov, choroby srdca a ciev a niektoré nervové choroby.

Viaceré rekonštrukcie sa uskutočnili na SLIACHI. Najprv asanovali Národný dom, potom starý kúpeľný dom a začali stavať moderný kúpeľný dom s kompletnou balneoterapiou. Rozsiahla prestavba hotelov a balneoterapie v Piešťanoch si vyžiadala 10 miliónov korún, aj keď najväčší kúpeľný komplex — kúpele Irma a objekty Thermia Palace začali modernizovať až v nasledujúcich rokoch. Podobná situácia bola aj v ďalších kúpeľoch, najmä v Korytnici, Trenčianskych Tepliciach, Bardejovských Kúpeľoch. Vo Vyšných Ružbachoch bolo pre havarijný stav potrebné úplne zrekonštruovať prameň Izabela.

Zákon z roku 1951 nevyriešil dvojkoľajnosť správy a používateľov kúpeľov, preto sa nakopilo veľa problémov, ktoré oddaľovali prípravu plánovanej investičnej výstavby. Už dávnejšie, ale od roku 1954 intenzívne, sa začali ozývať hlasy a požiadavky, aby správu kúpeľnej liečebnej starostlivosti mala jedna organizácia. Tá by sa mala starať o základnú liečebnú starostlivosť, ale aj o tzv. osobitnú liečebnú starostlivosť, t. j. o pacientov, ktorým prideliť poukazy komisie národného poistenia ROH. Riešenie tejto otázky stalo sa naliehavejším po vydaní zákona o československých kúpeľoch a žriedlách roku 1955.

Po znárodnení kúpeľov a žriediel začal sa podstatne meniť pomer počtu pacientov posielaných na liečbu národnou poisťovňou a súkromnými kúpeľnými hosťami. Roku 1948 tvorili poisťenci len asi 15 % všetkých kúpeľných hostí, roku 1953 už bol pomer obrátený — 85 % poistencov a len 15 % súkromných kúpeľných hostí, tzv. samoplatcov. Roku 1954 sa v kúpeľoch spravovaných Hlavnou správou odborných liečebných ústavov, kúpeľov a žriediel na vlastné útraty liečilo iba 244 domácich a 53 zahraničných pacientov. Podobne to bolo aj v liečebných ústavoch spravovaných ÚRO. Od roku 1955 sa pre samoplatcov uvoľnili ďalšie posteľe, ale aj tak súkromní kúpeľní hostia v objektoch ÚRO netvorili ani 2 % hostí. Cudzinci prichádzali na liečenie najmä do Piešťan. Medzi poistencami už od roku 1951 mali prevahu robotníci a ich rodinní príslušníci.

Kúpele mali predovšetkým plniť úlohy špecializovaných zdravotníckych

zariadení, ale čoskoro sa ukázalo, že by mali poskytovať aj ďalšie služby širšiemu počtu obyvateľstva. Väčšie kúpele sa znova stávali významnými strediskami turistického a cudzineckého ruchu, ale aj kultúrnymi a spoločenskými centrami širšieho okolia najmä v lete. Navrhla sa preto nová kategorizácia kúpeľných objektov a zariadení: 1. liečebné ústavy s príslym liečebným režimom, 2. kúpeľné domy sanatórneho typu pre ľahšie formy ochorení a 3. penzióny pre ostatných kúpeľných hostí, napríklad pre sprievodcov chorých, príslušníkov rodiny a pod. Za vtedajšieho stavu bolo možné tieto návrhy realizovať iba čiastočne a len v niektorých kúpeľoch, napríklad v Piešťanoch.

Zvýšenému záujmu cudzincov o kúpeľnú liečbu u nás mala slúžiť navrhovaná etapová výstavba nových ubytovacích objektov. Z vládnej akcie na zveľadenie kúpeľných miest pripadlo slovenským kúpeľom 4,5 milióna korún. Mohli sa použiť iba pre Piešťany, Bardejovské Kúpele a vo Vysokých Tatrách. V Piešťanoch sa vybavili niektoré liečebné domy novým zariadením a upravili parky, v oblasti Tatier sa urobili vonkajšie úpravy terénu v Dolnom Smokovci a Tatranskej Polianke. V Bardejovských Kúpeľoch sa upravil park a nad Lekárskym a Hlavným prameňom sa postavili nové pitné pavilóny.

Nedomyslenosť delimitácie ubytovacích objektov medzi štátnu zdravotnú správu a ÚRO sa čoskoro prejavila najmä pri umiestňovaní chorých, ktorí súrne potrebovali kúpeľnú liečbu. Na Sliači najväčší liečebný dom Palace patrila ÚRO, kým štátnym kúpeľom ostalo iba 83 postelí, čo na doliečenie stále častejších srdcových a cievnych chorôb nestačilo — začiatkom roku 1955 čakalo na súrnu liečbu 588 chorých. Naproti tomu do liečebného domu Palace prichádzali aj takí, ktorí sa tam viac-menej iba rekreovali. Podobná situácia bola aj pri reumatických ochoreniach; na liečenie takých pacientov z celej republiky mala zdravotná správa k dispozícii iba Piešťany, niekoľko postelí v Smrdákoch a od roku 1955 asi 100 postelí v Sklených Tepliciach. Návrh na revíziu delimitácie bol preto nielen aktuálny, ale signalizoval aj potrebu zjednotiť kúpeľnú liečebnú starostlivosť pod jednu strechu — dať jej jedného realizátora.

Znárodné plniarne liečivých a stolových minerálnych vôd preberal štát takisto postupne. Už roku 1948 prevzal pramene a zariadenie v Santovke, roku 1949 pramene Salvátor v Lipovciach, Sultán v Šindliari, Fatru v Zátureči (dnes Martin), Tatra v Kišovciach, Lenku v Maštinci, ďalej pramene v Cigeľke, Slatvine na Spiši a v Slatine. Postupne prestali plniť stolové vody z prameňov Sultán, Anna (Slatvina) a Margita v Kalinčiakove. Pri dobývaní mangánovej rudy v Kišovciach sa roku 1951 prevalilo do banskej šachty žriedlo kyselky Tatra v Kišovciach a tým sa stalo na plniarenské účely nepoužívateľné. Po opravách a modernizácii plniarenských liniek sa za necelé 4 roky po znárodnení množstvo plnenej a distribuovanej vody zdvojnásobilo. Kým roku 1948 sa plnilo 1,1 milióna litra, roku 1951 už 2,2 milióna litra minerálky. Po uvedení nových plniacich liniek v Lipovci a Santovke do prevádzky sa počet naplnených fliaš na týchto lokalitách niekoľkonásobne zvýšil. V Lipovci dali roku 1952 do prevádzky automatickú plniacu linku s hodinovým výkonom 3000 fliaš s obsahom 0,7 litra, čo predstavuje ročne až 7 miliónov fliaš, špičkový výkon novej linky v Santovke dosahuje 4000 fliaš za hodinu.

lený plán na celkové urbanistické riešenie kúpeľného areálu. Začal sa realizovať roku 1959, keď sa kúpele stali samostatnou hospodárskou organizáciou. Najprv boli dehotelizované objekty, ktoré dočasne poskytli ubytovanie zamestnancom dubnických Strojárskych a metalurgických závodov (dnes Závodový ťažkého strojárstva), potom sa tu zriadila kúpeľná poliklinika, dobudovala balneoterapia, vybudoval rehabilitačný bazén a ďalšie potrebné prevádzky.

Dlhodobý plán sa začal realizovať výstavbou liečebného ústavu Pax s kapacitou 250 postelí a oddeleniami pre fyzioterapiu, ktorý dali do používania roku 1966. Kúpele dostali nový vodovod, centrálnu kotolňu na diaľkové vykurovanie budov, novú kanalizáciu a novú obytnú štvrť pre zamestnancov. Liečebný ústav Pax iba nahradil lôžkovú kapacitu za vyradený liečebný dom Krym, ktorý museli roku 1965 asanovať. Pravda, na jeho mieste neskôr začali stavať moderný liečebný dom. V územnom pláne sa počítalo s asanáciou ďalších nevyhovujúcich starých budov a s ďalšou výstavbou. V 60. rokoch sa začal intenzívny hydrogeologický a balneologický prieskum na zlepšenie výdatnosti a kvality liečivej termálnej vody s dobrým výsledkom.

Ubytovanie pacientov je v Trenčianskych Tepliciach roztrúsené po viacerých menších i väčších bývalých hoteloch a penziónoch, ktoré po roku 1957 vytvorili tri liečebné ústavy, a to Machnáč, Vlára a Pax s kapacitou okolo 1150 postelí. Malé možnosti dobrého ubytovania boli len pre prechodných kúpeľných hostí a cestovný ruch. Nedostatok ubytovacích objektov i niektorých služieb, ktoré sa zriaďovali len pomaly, zapríčinili, že do Trenčianskych Teplic ešte aj v šesťdesiatych rokoch chodilo málo zahraničných hostí, hoci v minulosti boli pre cudzincov veľmi atraktívne.

Tretími v poradí návštevnosti sú kúpele SLIAČ, už aj tým, že sa v nich liečia často sa vyskytujúce choroby obehových ústrojov, najmä srdca a ciev. Na Sliači po dosť dlhej prestávke dobudovali nový kúpeľný dom, v ktorom sústredili nielen celú balneoterapiu, ale aj vyšetrovacie zariadenia a časť pomocných liečebných procedúr. Rekonštruovaný liečebný dom Detva vyhradili pre ťažších pacientov, urobili úpravu pitných prameňov, aj keď ich nezastrešili pôvodne plánovanou kolonádou, a rozšírili kúpeľný park. Keďže liečebný dom Slovensko bol vyhradený pre detskú rehabilitáciu, kapacita kúpeľov pre dospelých mala len asi 500 postelí v liečebných domoch Palace, Detva, Poľana a Amália. V lete sa Sliač stal kultúrno-spoločenským strediskom širokého okolia nielen pre výhodnú polohu medzi Zvolenom a Banskou Bystricou, ale aj pre rôzne kultúrne a spoločenské podujatia, najmä koncerty, estrády, divadelné predstavenia, známe aj pod menom Sliačske kultúrne leto.

Sliač sa už v minulosti tešil značnému cudzineckému kúpeľnému ruchu. Po oslobodení až do roku 1965 prichádzalo sem málo cudzích pacientov, ale potom ich rok čo rok pribúdalo. Okrem pacientov z Maďarska a NDR zaznamenali na Sliači aj kúpeľných hostí napríklad z Rakúska, Dánska, Poľska, ZSSR. Pre intenzívnejší voľný cestovný ruch chýbal týmto kúpeľom väčší moderne vybavený hotel.

Osobitná starostlivosť sa v šesťdesiatych rokoch začala venovať kúpeľom, ktoré sa špecializovali na liečenie chorôb tráviacich ústrojov a horných dýchacích ciest, a to najmä BARDEJOVSKÝM KÚPEĽOM. Už v rokoch 1954—1957 sa v nich na rekonštrukcie a opravy preinvestovalo vyše 15 milió-

Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku

JÁN MULÍK

Vydalo Vydavateľstvo Osveta, n. p., Martin roku 1981 ako svoju 2215. publikáciu

Prebal a väzbu navrhla Veronika Kramárová

Šéfredaktor vydavateľstva František Kalina. Zodpovedná redaktorka Oľga Laučoková
Technická redaktorka Veronika Kramárová. Korektorka Anna Potančoková

Resumé preložili Jevgenij Timofejev (ruština), Ján Lumtzer (nemčina)

301—02/63. Vydanie 1. Náklad 3000. Počet strán 188 + 60 strán čiernobiela hĺbkotlačová príloha. AH 28,24 (textu 16,95, obrázkov 11,29). VH 28,56. Kníhtlačou a hĺbkotlačou vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., závod Neografia, Martin